

**Тетяна ГРЕБЕНЮК, Tetiana GREBENIUK**

Варшавський університет, Польща  
University of Warsaw, Poland  
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1910-5411>  
e-mail: [t.grebeniuk@uw.edu.pl](mailto:t.grebeniuk@uw.edu.pl)

## **Праця Тамари Гундорової *Леся Українка. Книги Сивілли* в контексті сучасних disability studies**

**Tamara Hundorova's work *Lesya Ukrainka. The Sibylline books* in the context of contemporary disability studies**

The study is devoted to the analysis of Tamara Hundorova's work *Lesya Ukrainka. The Sibylline books* in the context of contemporary Ukrainian discourse of disability studies. The important idea of the publication is the formative influence of the disease on Lesya Ukrainka's lifestyle, her household organization, the artwork process, and her relationships with other people. The book is structured into seven parts, each of which focuses on a specific topic related to the facts of the writer's life, her relationships with the loved ones, or her most significant works. The reviewed study examines the condition of the disease in relation to the phenomenon of creativity, in the context of the problem of the position of female writers in the patriarchal society of the past fin de siècle.

**Keywords:** Lesya Ukrainka, disability studies, discourse of disease, writer's biography, Ukrainian modernism

Статтю присвячено аналізу праці Тамари Гундорової *Леся Українка. Книги Сивілли* в контексті сучасного українського дискурсу disability studies. Вихідною тезою видання є ідея формівного впливу хвороби на долю Лесі Українки, на її спосіб життя, організацію побуту, сам процес творчості, стосунки з іншими людьми. Зміст книги структуровано на сім частин, кожна з яких зосереджено на певній темі, пов'язаній із фактами життя письменниці, її стосунками з окремими персоналіями або найбільш знаковими її творами. У рецензованому дослідженні стан недуги розглядається у зв'язку із феноменом творчості, у контексті проблеми становища жінки-авторки в патріархальному суспільстві минулого fin de siècle.

**Ключові слова:** Леся Українка, disability studies, дискурс хвороби, біографія письменника, український модернізм

Непересічним явищем в українському культурному середовищі став вихід друком книги відомої української літературознавиці, член-кореспондентки Національної академії наук України, популяризаторки української культури Тамари Гундорової *Леся Українка. Книги Сивілли* (2023). Ошатно, у фантазійному стилі, оформлене видання з численними влучно дібраними фотоілюстраціями адресоване не тільки науковцям-гуманітаріям, а й найширшій аудиторії, – зокрема, тим, хто цікавиться життям і творчістю Лесі Українки, а також проблемою впливу хвороби й ненормативної тілесності на життя та творчість митця.

Авторка аналізованого видання цілком у дусі сучасного метамодерного світогляду з його прагненням адекватно ретранслювати пережитий досвід Іншого осмислює хворобу Лесі Українки як різновид „інакшості”, який впливав на спосіб життя мисткині (або й зумовлював його) і відбивався в художньому доробку письменниці.

Дуже важливим в аспекті методологічної основи видання є те, що *Книги Сивілли* стали, по суті, першою в українському літературознавстві цілісною працею, написаною в річищі disability studies – „галузі досліджень, інтелектуально закоріненої в соціальні й гуманітарні науки та реабілітаційні студії”<sup>1</sup>. Попри те, що у світовому науковому дискурсі інтердисциплінарні disability studies успішно розвиваються, як мінімум, протягом 30-ти років, в українському науковому просторі дослідження в цій царині носять швидше спорадичний характер і залишаються здебільшого в межах медичних і психологічних наук. Останнім часом через високу інвалідизацію українців у результаті російської військової агресії проти України значно збільшилася кількість журнальних публікацій частково наукового, частково прикладного характеру в галузі урбаністики, педагогіки й права, присвячених проблемі інклюзії в нинішньому українському суспільстві.

У сучасній гуманітаристиці проблема незаповненості названої ніші наукового дискурсу щодо питома українського мистецького матеріалу є усвідомленою, про що свідчать, наприклад, коментарі, висловлені у працях науковців Вікторії Суковатої<sup>2</sup>, Тетяни Свєрбілової<sup>3</sup>, Назара Маланія<sup>4</sup>, – дослідників, праці яких,

<sup>1</sup> L. Albrecht Gary, D. Katherine Seelman, and M. Bury, eds., *Handbook of disability studies*, 2001, p. 3.

<sup>2</sup> В. Суковата, „Теорія дизабіліті” та конструкції інвалідності в масовій культурі [в:] „Соціологія: теорія, методи, маркетинг”, №1, 2012, с. 82–98.

<sup>3</sup> Т. Свєрбілова, *Мотив подорожі в сучасному سینема-тексті в світлі соціальної моделі дизабіліті (ненормативної тілесності)* [в:] „Сучасні літературознавчі студії”, №12, 2015, с. 488–505.

<sup>4</sup> Н. Маланій, *Дизабіліті в європейському літературно-філософському просторі другої половини XIX століття* [в:] „Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика”, т. 32(71), №2, 2021, с. 199–203, DOI: <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.2-2/35>; Н. Маланій, *Становлення та розвиток студій дизабіліті у другій половині XX – початку XXI століть* [в:] „Сучасні літературознавчі студії”, №16, 2019, с. 112–117.

проте, присвячені аналізу не українського, а зарубіжного або „радянського” матеріалу. Так, В. Суковата досліджує радянську масову культуру, здебільшого кіно; Т. Свербілова аналізує формульну природу популярних зарубіжних фільмів у контексті дизабіліті; Н. Маланій розглядає проблему дизабіліті у європейському культурному просторі попередніх століть. Безумовно, ця лакуна перебуває в процесі заповнення в україністичних дослідженнях гуманітарного спрямування. Про це свідчать наукові заходи, націлені на привернення уваги до кола проблем, дотичних до дизабіліті, такі як, наприклад, Міжнародна наукова конференція „Тіло як текст та текст тіла: тіло/тілесність у художньому та літературознавчому дискурсах”, проведена Київським національним лінгвістичним університетом 28–29 березня 2019 р.

Безперечним здобутком на шляху до заповнення згаданої лакуни в науковому дискурсі є праці польських дослідників, присвячені аналізу українського мистецького і, зокрема, літературного матеріалу під кутом зору disability studies. На особливу увагу в цьому контексті заслуговують монографічні видання Варшавського університету: надрукована у 2016 році колективна монографія *Ciało i tożsamość w ukraińskiej kulturze, sztuce, literaturze, języku* за редакцією Катажини Якубовської-Кравчик, Пауліни Олеховської, Світлани Романюк та Марти Замбжицької<sup>5</sup>, а також видана у 2021 році колективна монографія за редакцією Марти Замбжицької *Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego*<sup>6</sup>. Перша з названих монографій легітимізує тілесність як важливу складову українського мистецького дискурсу. У фокусі уваги авторського колективу другої монографії, зосередженої саме на темі хвороби, опинилися твори української літератури різних епох – від *Повісті минулих літ* Нестора Літописця до творів Оксани Забужко. Розуміння специфіки українського художнього матеріалу увиразнюється завдяки зіставленням із інонаціональними, зокрема польськими, текстами. У своїй рецензії на книгу *Motyw choroby...* Катажина Якубовська-Кравчик привертає увагу до відзначеної авторами видання терапевтичної функції наративу хвороби, яка „допомагає впорядкувати емоції, контролювати тривогу та намагатися впорядкувати хаос, що виник”<sup>7</sup>.

Проте цілісних досліджень, присвячених творчості одного українського автора (авторки) й позначених послідовним застосуванням методологічного підходу disability studies, українському літературознавству бракувало. У виданні

<sup>5</sup> K. Jakubowska-Krawczyk, P. Olechowska, S. Romaniuk, M. Zambrzycka (eds.), *Ciało i tożsamość w ukraińskiej kulturze, sztuce, literaturze, języku*, Uniwersytet Warszawski, Katedra Ukrainistyki, Warszawa 2016.

<sup>6</sup> *Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego*, pod red. M. Zambrzyckiej, Warszawa 2021.

<sup>7</sup> K. Jakubowska-Krawczyk, *Pisanie o chorobie* (recenzja tomu *Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego*, pod red. M. Zambrzyckiej, Warszawa 2021) [w:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, nr 10, 2022, s. 7.

Тамари Гундорової *Леся Українка. Книги Сивілли* ця методологія є визначальною, а її комбінування з гендерним, соціологічним, біографічним підходами й низкою методів і прийомів текстуального аналізу забезпечує цікавість книги як для обізнаного з творчістю Лесі Українки філолога, так і для читача-„неофіта”. Варто зазначити, що ненормативна тілесність, хвороба як віддзеркалення проблем суспільства опинилися у фокусі уваги дослідниці й раніше, зокрема, у розвідках, присвячених аналізу доробку письменників доби постмодернізму й „після-постмодерного світу”. Так, у статті *Симптоматика „хворого тіла”* науковиця аналізує семантику хвороби у творах Ірени Карпи, Олександра Ушкалова, Сергія Жадана та ін. Говорячи про молодіжну культуру 2000-х, Т. Гундорова доходить висновку, що в ній „актуальності набуває симптом «хворого тіла», у якому соматичні і психічні процеси прямо відображають суспільні розлади, і будь-які соціальні недуги провокують соматичні розлади: проблеми з травленням, ускладнене дихання, страх смерті”<sup>8</sup>.

Тож з огляду на попередню увагу літературознавиці до методології дизабіліті, звернення до неї як до базової у *Книгах Сивілли* – праці про „найвідомішу хвору” в українській літературі – видається цілком закономірним. Матеріал книги структуровано на сім розділів-„книг”, кожен з яких зосереджено на певній темі, пов’язаній із фактами життя письменниці або з найбільш знаковими її творами. Перша „книга” – *Хвороба і творчість* – задає тональність усього подальшого дослідження. У ній Т. Гундорова, аналізуючи факти біографії Лесі Українки, пов’язані з її хворобою (а подекуди вдаючись до ревізії певних упереджень щодо долі письменниці), обґрунтовує тезу, що недуга багато в чому мала формівний вплив на життя Лесі Українки, на те, як було організовано її побут, сам процес творчості, стосунки з іншими людьми. Авторка *Книг Сивілли* робить висновок про штиб життя письменниці: „Хвороба відчувувалася, робила її інакшою, інвалідність впливала на спосіб життя, гартувала характер, проявлялася в тематиці, але також ставала засобом письменницького самовизначення”<sup>9</sup>. Більше того, об’єктом уваги у книзі стає унікальна ситуація, коли сама хвороба навіть „загострює бажання писати, а творчість стає формою самотерапії”<sup>10</sup>.

Дошукуючись витоків стигматизації хвороби письменниці в літературознавчому дискурсі, Т. Гундорова згадує перші висловлювання про неї Івана Франка, які заклали основи оцінок творчості й особистості Лесі Українки: літераторка водночас – „хора, слабосильна дівчина” і „трохи не самотній чоловік на всю новочасну соборну Україну”. Літературознавиця відзначає, що така характеристика є подвійно дискримінаційною, адже введена в ній оцінка хвороби як культурної категорії ще й базується на ототожненні хвороби з жіночим первнем:

<sup>8</sup> Т. Гундорова, *Симптоматика „хворого тіла”* [в:] „Критика”, №7–8, 2010, с. 24.

<sup>9</sup> Т. Гундорова, *Леся Українка. Книги Сивілли*, Харків 2017, с. 15.

<sup>10</sup> *Ibidem*, с. 40.

„Франко не лише стигматизував постать Лесі Українки, він фактично стверджує, що саме «мужчина» є синонімом культурної норми й «здорової» літератури»<sup>11</sup>.

Характерним для книги є використання теоретичних джерел із різних часових площин: з одного боку, Т. Гундорова наводить основні тези теоретиків хвороби XIX століття, зокрема Чезаре Ломброзо, Макса Нордау, для того, аби забезпечити адекватне розуміння читачем специфіки середовища, у якому жила Лариса Косач, і ставлення до хворої людини в тому середовищі. З іншого ж боку, дослідниця вдається до ідей філософа та історика XX століття Мішеля Фуко, обґрунтовуючи сучасне розуміння хвороби і стану хворої людини в суспільстві. Крім того, Т. Гундорова апелює до запропонованого Фуко поняття гетеротопії при аналізі локусу курорту та його значення для Лесі Українки.

Зазначаючи, що завдяки своїй хворобі Лариса Косач постійно подорожувала й мала змогу на власні очі споглядати культурне життя сучасної їй Європи (а також Азії та північної Африки) та брати в ньому участь, Т. Гундорова привертає увагу читачів до специфічного локусу, в якому письменниці довелося опинятися доволі часто і який вона художньо втілила, зокрема, в оповіданнях *Жаль і Над морем*, – локусу курорту. Розглядаючи курорт у контексті світової й української літературної традиції (зокрема, творів Антона Чехова, Миколи Хвильового, Томаса Манна та ін.), дослідниця вбачає в цьому феномені риси гетеротопії – простору співіснування людей „різних рас, націй, статей, мов і релігій”, що втілює водночас самотність і соціалізацію, закритість і відкритість, дає і згодом руйнує ілюзію щастя<sup>12</sup>, зникаючись у своїй семантиці із топосом „позазнаходження, екзистенційного позабуття, чужини”<sup>13</sup>. Крім того, курорт, за Гундоровою, має риси гетерохронії – часового зрізу, в якому „культурні й історичні події ніби зупиняються, стають універсальними і символічними”<sup>14</sup>. Усі ці часові й просторові визначники способу життя і творчості Лесі Українки розглядаються як формівні щодо її погляду на дійсність, який стає іноді поглядом „чужинки”, туристки, і розширюють культурні горизонти.

Ще один дискурс, пов’язаний із дисфункційним фізичним станом, виноситься у рецензованому виданні на окремий розгляд – це дискурс нервової хвороби (редукованого „божевілля”, яке Фуко пов’язує зі свободою і творчістю), яка, імовірно, була в Лесі Українки в тому числі наслідком її соматичних страждань і здобувала один зі своїх виявів у „одержимості” творчістю, „що і сама зрідні хворобі”<sup>15</sup>. Надалі, у книзі п’ятій своєї праці *Одержима: ересі жіночих „страстей”* Т. Гундорова розвиває цю ідею одержимості та її значення у формуванні модерністського трагедійного мислення на основі традиційного

<sup>11</sup> *Ibidem*, с. 9.

<sup>12</sup> *Ibidem*, с. 61.

<sup>13</sup> *Ibidem*, с. 73.

<sup>14</sup> *Ibidem*, с. 74.

<sup>15</sup> *Ibidem*, с. 106.

перетину сфер смерті й еросу, урешті резюмуючи про розвиток творчого дару Лесі Українки: „...писати, переборюючи смерть, mit Todesverachtung, і навчилася вона в «Одержимій»”<sup>16</sup>.

Друга „книга” *Школа політики* присвячена аналізу формування суспільно-політичних поглядів Лесі Українки під впливом її дядька Михайла Драгоманова та напружених літературних дискусій письменниці, зокрема з Іваном Франком. Осмислення біографічного матеріалу, пов’язаного з хворобами самої Лариси Косач та недугою М. Драгоманова, подане тут також і як контекст для розуміння витоків і шляхів формування – у рамках родини і поза нею – суспільних, у тому числі антиімперських переконань Лесі Українки. Письменниця значно комфортніше почувається в закордонних поїздках, аніж удома, у підневільній Російській імперії, що позначається також на засадах її творчості: „...модернізм Лесі Українки був європейського походження й визрівав унаслідок її закордонних поїздок, викликаних хворобою”<sup>17</sup>.

До резонансної теми дружби Лесі Українки з Ольгою Кобилянською, яка є постійним предметом спекуляцій в сучасній масовій культурі на тему гаданого лесбійства літераторки, Т. Гундорова звертається у третій частині свого дослідження *Жіночий роман: Леся Українка і Ольга Кобилянська*. Близькі стосунки письменниць розглядаються тут не як окремий самодостатній об’єкт уваги, а в контексті інших фактів біографії Лариси Косач, зокрема її фізичного й нервового виснаження після смерті Сергія Мержинського. У спілкуванні жінок літературознавиця вбачає насамперед терапевтичну функцію, адже „...підтекстом зароджуваної близькості подруг є своєрідна терапія, яку обіцяють «зелені гори», щире спілкування й взаєморозуміння”<sup>18</sup>. Оминаючи пастку здогадів і фантазій щодо природи стосунків письменниць, Т. Гундорова констатує сублімативні, творчі наслідки їхньої близькості, типові для європейської естетичної свідомості того часу: „Так дружба-любов двох подруг сублімується в *Лісовій пісні*, а образ Кобилянської відлунює в багатьох жіночих постатях письменниці: Кассандрі, Долорес, Йоганні, Хадіджі, Мавці. Естетична сублімація жіночої дружби й лесбійської любові є загалом прикметою епохи модернізму <...>”<sup>19</sup>.

Приділяючи окрему увагу першій драмі Лесі Українки у частині „*Блакитна троянда*”: *істерія, культура і біографія*, Т. Гундорова здійснює студію художньої інтерпретації письменницею тем істерії, спадкової хвороби й надмірної влади матері над своєю, уже дорослою, дитиною. Дослідниця розглядає драму „як текст, що виконує ритуальну функцію в сенсі перетворення автобіографічних елементів на символічну психобіографію”<sup>20</sup> і як посвячення у „дух і стиль нової епохи”<sup>21</sup>.

<sup>16</sup> *Ibidem*, с. 254.

<sup>17</sup> *Ibidem*, с. 122.

<sup>18</sup> *Ibidem*, с. 180.

<sup>19</sup> *Ibidem*, с. 193.

<sup>20</sup> *Ibidem*, с. 206.

<sup>21</sup> *Ibidem*, с. 233.



Надзвичайно важливими для розуміння світогляду Лесі Українки, попри невеликий обсяг цих частин, є шоста і сьома „книги” дослідження. Недаремно саме в них ми знаходимо пояснення назви всієї рецензованої праці – *Книги Сивілли*. У шостій частині Т. Гундорова привертає увагу читача до того факту, що Лесина Кассандра, протагоністка однойменної драматичної поеми, „пише Сівілінську книгу”, тобто є жінкою-автором, що досить нетипово як для патріархальної культури часів Троянської війни, так і для України межі XIX–XX століть. Застосовуючи, окрім дизабіліті, гендерний підхід до художнього й біографічного матеріалу, літературознавиця відзначає колосальне новаторство Лесі Українки в її високохудожній спробі осмислення не тільки того, „хто володіє правом говорити (промовляти) і бути автором (авторкою), а й що буде, коли говоритиме витіснене жіноче Я, марковане неповноцінним, хворе й ірраціональне”<sup>22</sup>. На вищому рівні узагальнення дослідниця зазначає співзвучність образів протагоністок Лесі Українки новому типові митця епохи *fin de siècle* – декадента, наділеного фемінними рисами, асоційованими з жіноцтвом: інтуїтивізмом, сенситивністю, невротичністю<sup>23</sup>.

Згадуючи в попередніх розділах факт появи в драматургії Лесі Українки образу жінки-тіні (Міріам у *Одержимій*, Кассандра в однойменному творі), щодо *Лісової пісні* Т. Гундорова наголошує на особливій його значущості, тим більше в контексті прогресування хвороби письменниці на час написання твору і надзвичайної втрати нею ваги. Мотив утрати тіла, безтілесності є важливим об’єктом уваги в сьомій частині розглядуваної праці „*Лісова пісня*”: *фемінна культурна утопія*. Авторка студії розглядає Мавку з *Лісової пісні* як іще одну мисткиню, чий здобуток гідний того, аби бути вписаним у *Книгу Сивілли*, адже образ Мавки є унікальним – медіумом між світом природи і людей, між двома статями, між духовним і тілесним. На думку літературознавиці, драма-фесрія, переборюючи смерть, „програмує мистецтво майбутнього, трактуючи його комунікативно, утопічно і медійно”<sup>24</sup>.

Розглянувши особисту долю Лесі Українки й долю її творів як продукт взаємодії пасіонарної особистості, хвороби, близьких для літераторки людей і епохи, в яку їй довелося жити, Т. Гундорова відзначає, що письменниця реалізувала „той потенціал, який можна назвати жіночою культурою, та вивела його поза межі патріархальності”<sup>25</sup>.

Книжкове видання Т. Гундорової *Леся Українка. Книги Сивілли* можна охарактеризувати як спрямоване на читача двох різних типів: науковець-гуманітарій знайде у книзі використання рідкісної для української науки методології дослідження – комбінації *disability studies* із гендерним, соціологічним, біографічним

<sup>22</sup> *Ibidem*, с. 268.

<sup>23</sup> *Ibidem*, с. 271.

<sup>24</sup> *Ibidem*, с. 280.

<sup>25</sup> *Ibidem*, с. 288.

та іншими підходами, цікавий текстуальний аналіз із застосуванням актуальних понять дискурсу (як-от гетеротопії, гетерохронії) та свіжий погляд на творчість письменниці, яка понад століття залишається у фокусі пильної дослідницької уваги. Читач же, не надто обізнаний із доробком і фактами життя Лесі Українки, знайде у книзі легко й гостро написану історію геніальної письменниці, складне життя якої в парадоксальний спосіб сформувало її колосальний творчий потенціал і зробило її тією, ким вона є.

## ЛІТЕРАТУРА / REFERENCES

- Гундорова Т., *Леся Українка. Книги Сивілли*, Харків 2017. [Hundorova T., *Lesia Ukraïнка. Knihi Sivilli*, Harkiv 2017.]
- Гундорова Т., *Симптоматика „хворого тіла“* [в:] „Критика“, №7–8, 2010, с. 24–28. [Gundorova T., *Simptomatika „hvorogo tila“* [v:] „Kritika“, №7–8, 2010, s. 24–28.]
- Маланій Н., *Дизабіліті в європейському літературно-філософському просторі другої половини XIX століття* [в:] „Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика“, т. 32(71), №2, 2021, с. 199–203. [Malanij N., *Dizabiliti v evropejs'komu literaturno-filosofs'komu prostori drugoi polovini XIX stolittâ* [v:] „Včeni Zapiski Tavrijs'kogo nacional'nogo universitetu imeni V. I. Vernads'kogo. Seriâ: Filologîâ. Žurnalistika“, t. 32(71), №2, 2021, s. 199–203.]
- Маланій Н., *Становлення та розвиток студій дизабіліті у другій половині XX – початку XXI століть* [в:] „Сучасні літературознавчі студії“, №16, 2019, с. 112–117. [Malanij N., *Stanovlennâ ta rozvitok studij dizabiliti u drugij polovini XIX – počatku XXI stolit'* [v:] „Sučasni literaturoznavči studii“, №16, 2019, s. 112–117.]
- Свербілова Т., *Мотив подорожі в сучасному سینема-тексті в світлі соціальної моделі дизабіліті (ненормативної тілесності)* [в:] „Сучасні літературознавчі студії“, № 12, 2015, с. 488–505. [Sverbilova T., *Motiv podoroži v sučasnomu sinema-teksti v svitli social'noi modeli dizabiliti (nenormativnoi tilesnosti)* [v:] „Sučasni literaturoznavči studii“, №12, 2015, s. 488–505.]
- Суковата В., *„Теорія дизабіліті“ та конструкції інвалідності в масовій культурі* [в:] „Соціологія: теорія, методи, маркетинг“, №1, 2012, с. 82–98. [Sukovata V., *„Teoriâ dizabiliti“ ta konstrukcii invalidnosti v masovij kul'turi* [v:] „Sociologîâ: teoriâ, metodi, marketing“, №1, 2012, s. 82–98.]
- Albrecht Gary L., Katherine D. Seelman, and Michael Bury, eds., *Handbook of disability studies*, 2001.
- Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego*, pod red. M. Zambrzyckiej, Warszawa 2021.
- Jakubowska-Krawczyk K., Olechowska P., Romaniuk S., Zambrzycka M. (eds.), *Ciało i tożsamość w ukraińskiej kulturze, sztuce, literaturze, języku*, Uniwersytet Warszawski, Katedra Ukrainistyki, Warszawa 2016.



---

Jakubowska-Krawczyk K., *Pisanie o chorobie (recenzja tomu Motyw choroby w literaturze i kulturze Ukrainy oraz państw obszaru poradzieckiego, pod red. M. Zambrzyckiej, Warszawa 2021)* [w:] „Studia Ucrainica Varsoviensia”, nr 10, 2022, s. 241–245.

**Гребенюк Тетяна** – професорка, докторка філологічних наук, кафедра україністики Варшавського університету.